

УДК 338.432.31

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВНА ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

К. Кухта, к.е.н., викладач

Т. Орошан, директор

Лубенський фінансово-економічний коледж

Полтавської державної аграрної академії

© К. Кухта, Т. Орошан, 2018

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2018.01.015>

Кухта К., Орошан Т. Ефективність як основна економічна характеристика результативності виробництва

Викладено основні результати дослідження сутності економічної категорії ефективності та її співвідношення із поняттям результативності. У ході дослідження встановлено, що однозначності у розумінні цих характеристик в економічній літературі немає. Більшість авторів вважають ефективність основною характеристикою результативності виробництва, а певна їхня частина взагалі навіть ототожнює ці два поняття. З ефективністю також пов'язаний термін «ефект» як результат. Результати проведених досліджень дають підстави для того, щоб дійти висновку про те, що як економічна категорія ефективність характеризує рівень віддачі від використання певних ресурсів або виконання певних дій, і це має позитивний характер. У такому контексті ефективність можна розцінювати як окремий випадок результативності, бо результат господарської діяльності може мати і негативний аспект, а тоді про ефективність говорити немає підстав. Визначено, що ефективність сільськогосподарського виробництва загалом вписується в загальну концепцію розуміння сутності цієї категорії, хоча має певні особливості, об'єктивно пов'язані із залежністю галузі від природних умов. Обґрунтовано, що економічна ефективність є основою формування соціальної ефективності, адже лише створений в процесі економічної діяльності економічний ефект є джерелом задоволення всього спектра соціальних потреб населення. Тому об'єктивно існує така залежність: чим вища економічна ефективність, тим, за однакових інших умов, буде вищою соціальною ефективністю, і навпаки. Водночас між цими видами ефективності існує і зворотний зв'язок: із підвищенням соціальної ефективності зростає продуктивність праці працівників, а отже, й економічна ефективність виробництва, тобто тут має місце дія мультиплікативного важеля.

Подальше наукове опрацювання спрямовуватиметься на вивчення методичних підходів до визначення ефективності об'єктів агробізнесу та повинно передбачити їхню прикладну апробацію.

Ключові слова: ефективність, результативність, ефект.

Kukhta K., Oroshan T. Efficiency as the main economic characteristic of the productivity of production

The article presents the main results of the study of the essence of the economic category of efficiency and its relationship with the notion of effectiveness. In the course of the study, it was found that uniqueness in the understanding of these characteristics in the economic literature is not observed. Efficiency by the majority of authors is considered to be the main characteristic of the effectiveness of production, and some of their part in general even identifies these two concepts. Efficiency translated from Latin means resultance. Effectiveness is also associated with the term "effect" as a result. The results of the research give grounds for concluding that as an economic category, the effectiveness characterizes the rate of returns from the use of certain resources and the pursuit of certain positive actions. In this context, efficiency can be regarded as a separate case of effectiveness, as the result of economic activity can have a negative aspect, and then there is no reason to speak of efficiency. It is determined, that the efficiency of agricultural production as a whole fits into the general concept of understanding the essence of this category, although it has certain features, that are objectively related to the dependence of this branch on natural conditions. It is substantiated, that economic efficiency is

the basis of the formation of social efficiency, since the economic effect created in the course of economic activity is a source of satisfaction of the entire spectrum of social needs of the population. Therefore, there is an objective such dependence: the higher the economic efficiency, then, under the same other conditions, there will be higher social efficiency, and vice versa. At the same time, there is a feedback between these kinds of efficiency: the increase of social efficiency increases the productivity of workers, and, consequently, the economic efficiency of production, that is, there is a multiplicative lever.

Further scientific research will be directed at the study of methodological approaches to the determination of the effectiveness of agribusiness objects and should provide for their application testing.

Key words: *efficiency, effectiveness, effect.*

Постановка проблеми. Економічна ефективність – досить складна категорія економічної науки. Вона стосується всіх сфер практичної діяльності людини, всіх стадій суспільного виробництва, є основою для побудови кількісних критеріїв цінності рішень, які приймаються, і використовується для формування матеріально-структурної, функціональної і системної характеристики господарської діяльності. Такі суттєві характеристики господарської діяльності, як цілісність, різносторонність, динамічність, багатомірність, знаходять своє адекватне відображення у категорії ефективності. Поняття економічної ефективності виробництва вже досить широко вивчене, але продовжує надалі бути об'єктом досліджень в силу своєї важливості і постійної актуальності. У категорії «ефективність» відображаються майже всі основні характеристики господарської діяльності будь-якого суб'єкта ринкової економіки. Тому з метою формування оптимальної економічної політики в сільському господарстві є необхідність подальшого пошуку нових підходів до підвищення рівня ефективності агропромислового виробництва, оскільки продукція цього сектору аграрної економіки відіграє особливу, дуже важливу і вагому роль у наповненні як ВВП країни, так і надходжень від реалізації аграрної продукції за кордон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні складові процесу формування зернопродуктового підкомплексу та його особливостей визначили у своїх працях В. Андрійчук (2002а, 2002b), М. Дем'яненко (2013), П. Макаренко (2007), В. Месель-Веселяк (2008), Б. Пасхавер (2009; 2013), П. Саблук (2004; 2008), А. Шафронов (2003),

А. Шеремет (1997; 2011), О.Шпичак (2013; 2015а; 2015b) та ін. У своїх публікаціях В. Андрійчук (2002а, 2002b) проводить класифікацію видів і підходів до розуміння ефективності. Частина вітчизняних науковців ототожнюють поняття ефективності з поняттям результативності. Водночас А. Железняк (2016) у своїх наукових дослідженнях проаналізувала ефективність ресурсного потенціалу підприємств малого бізнесу в сільському господарстві, в яких результативність та ефективність досить чітко розділяються; Л. Стадницька (2015) досліджувала ефективність функціонування молокопереробних підприємств у Львівській області, і в її праці ці категорії також не ототожнюються. Результати досліджень вказаних науковців переконливо свідчать про те, що ефективність некоректно ототожнювати з результативністю, а також, що рівень цієї ефективності у сільськогосподарських підприємствах є загалом недостатнім, і підвищити його цілком реально, якщо створити для цього відповідні умови, що й формує широке поле для наукового пошуку в цьому напрямі.

Постановка завдання. Завданнями, які ми ставили перед собою, були подолання неоднозначності тлумачень понять «ефект», «ефективність», «результативність», з'ясування сутності категорії «ефективність», класифікація видів ефективності з погляду можливості впливу цих результатів на формування ефективних управлінських рішень у сфері агробізнесу.

Методика дослідження та матеріали. Для розкриття змісту понять «ефективність», «ефект» та визначення їхнього місця в сучасній системі виробництва, заготівлі та

переробки зерна застосовували системний підхід. Ґрунтовно вивчали праці вітчизняних і зарубіжних учених з економіки та організації сільськогосподарського виробництва, зокрема доробок, присвячений питанням ефективності сільськогосподарського виробництва та агропромислового комплексу загалом, резервам підвищення її рівня, класифікації видів та шляхів підвищення рівня. У процесі дослідження використані нормативна й довідкова література, наукові спостереження й узагальнення авторів.

Виклад основного матеріалу. Попри велику кількість наукових досліджень щодо змісту й динаміки економічної ефективності як окремої економічної категорії, деякі складові цієї проблеми залишаються майже поза увагою або є на сьогодні недостатньо розробленими, оскільки спектр проблематики надзвичайно широкий, а реальна господарська діяльність суб'єктів агропромислового виробництва ставить перед науковцями все нові та нові завдання і виклики.

Термін «ефективність» походить від латинського слова «effectus», що означає дію якоїсь причини, результат виконання чогонебудь. Відповідно до такого перекладу робоча гіпотеза нашого дослідження полягає в тому, що під ефективністю слід розуміти рівень віддачі від використання певних ресурсів або виконання певних дій, що має позитивний характер. У такому контексті ефективність можна розцінювати як окремий випадок результативності, бо результат господарської діяльності може мати і негативний бік, а тоді про ефективність говорити немає підстав.

Важливе значення для розвитку наукової думки щодо основних складових ефективності, а також виявлення найважливіших чинників, що її визначають, мало формулювання наприкінці ХХ ст. «принципу ефективності», який синтезував у собі положення стосовно принципу раціональності та основні концепції економічної поведінки людини. У сучасному трактуванні сутність означеного принципу можна сформулювати так: «Дій завжди з розра-

хунком на те, щоб за допомогою обмежених коштів (ресурсів) забезпечити оптимальний результат при досягненні поставлених цілей» (Мікловда, 2013).

Відповідно до «принципу ефективності» відбулося виділення економічної дисципліни «економіка підприємства» в окремий самостійний напрям. Згідно з твердженнями сучасних економістів використання принципу ефективності як основи для ідентифікації науки «економіка підприємства» визначається тим, що саме ця наука досить тісно займається питаннями встановлення та оцінки ефективності господарської діяльності підприємств (Мікловда, 2013).

Сучасна економічна думка щодо сутності категорії ефективності спирається на дві основні її складові: результати діяльності (виробничих процесів) та витрати (ресурси чи кошти), що порівнюються між собою. У сучасній економічній літературі найпоширенішим є таке її трактування: «Ефективність – це співвідношення ефекту (результату) і витрат (ресурсів), що зумовили цей ефект» (Економічний енциклопедичний словник, 2005).

Аналогічною за своєю суттю думки дотримується Г.Тарасенко (1991), стверджуючи, що сутність ефективності відображається відношенням кінцевого результату – ефекту до використаних виробничих ресурсів.

У своїй праці «Критерії і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі» М. Кісіль (2001) також вказує, що ефективність визначається в результаті порівняння економічного результату (вигід від бізнесу, ефекту) з витратами на досягнення цього результату.

Водночас слід зазначити, що в окремих випадках характеристика ефективності як результат порівняння затрат та результату від їхнього здійснення певним чином підміняється одним із критеріїв ефективності. Такий підхід можна знайти у визначенні: «Ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці». Критеріальний підхід до визначення цієї категорії можна знайти в

працях й інших науковців (Бухалков, 2000). Він фактично повторює виокремлений в економічній теорії зазначений «принцип ефективності», проте слід зауважити, що зміст категорії «ефективність» є значно глибшим, ніж сутність критеріального принципу.

Розглянуті визначення категорії «ефективність» дають підстави стверджувати, що її основу формують два тісно пов'язані порівнянні між собою елементи:

1) досягнутий результат (ефект) діяльності (виробництва);

2) витрати (у вартісній або натуральній формі), що зумовлюють цей результат (ефект).

Водночас частина науковців, розглядаючи сутність категорії ефективність, певним чином отождолюють її з поняттям результативності. Так, А. Виварець (2015) зазначає, що для кількісної оцінки рівня ефективності необхідно порівняти фактично отриманий ефект із його очікуваним чи запланованим розміром, що визначається внаслідок досягнення поставленої мети. Таке трактування оцінки ефективності, на нашу думку, є дещо некоректним, оскільки передбачає порівняння з плановими показниками, хоча рівень ефективності все-таки визначається як порівняння із затраченими ресурсами або коштами. Подібно І. Мазур, В. Шапіро та Н. Ольдерогге (2004) зазначають, що основною ознакою ефективності є ступінь досягнення цілей діяльності організації. Таке твердження також неповністю характеризує категорію ефективності, оскільки підприємство (організацію) можуть вважати ефективно функціонуючим навіть в умовах, коли воно не досягло тих цілей (завдань), що були перед ним поставлені у відповідному періоді.

Основним недоліком такого підходу до оцінки ефективності є те, що він базується на використанні лише однієї зі складових, що її зумовлюють, – результатів діяльності. Проте без порівняння такого результату із затраченими ресурсами говорити про об'єктивну оцінку досягнутого рівня ефективності виробничого процесу або господарської діяльності немає жодного сенсу. Подібне твердження висловлює американський та

англійський економіст М. Блауг (2004). Отож, на нашу думку, оцінка будь-якої діяльності лише за показниками досягнених її результатів (порівняних із нормативними, плановими або цільовими) характеризує «результативність» цієї діяльності, а не її «ефективність».

Так, українському слову «ефективність» в англійській мові аналогом будуть одразу чотири поняття, котрі, згідно зі словниками, вважають синонімічними:

➤ effectiveness – здатність досягати поставленої мети (незалежно від того якою ціною це було зроблено);

➤ efficiency – оптимальне співвідношення витрачених ресурсів та отриманих результатів (незалежно від того чи була досягнута мета);

➤ effectuality – сполучення effectiveness та efficiency;

➤ performance – загальний стан організації, включаючи як фінансові, так і не фінансові параметри, що характеризують як досягнутий рівень розвитку, так і перспективи (Економікс..., 1994).

Визначивши, що категорія «ефективність» набагато глибша та об'ємніша, ніж дієвість, економічність, продуктивність, оптимальність, які є лише її частковими характеристиками, водночас слід встановити рівень взаємозв'язку між цією категорією і результативністю. З приводу цього питання науковці також висловлюють різні думки. Так, П. Хейне вважає, що ефективність та економічність характеризують результативність використання засобів для досягнення мети і є майже синонімами. Відомі економісти М. Мескон, М. Альберт, Ф.Хедоурі (1997) у своїй праці під ефективністю розуміють внутрішні параметри функціонування суб'єкта господарювання, що відображають рівень ефективності використання наявних ресурсів. Водночас результативність вони розглядають як повнішу характеристику, що дає змогу оцінити ступінь досягнення цілей підприємства та характеризує його відносини з навколишнім середовищем і не зводиться лише до економічності (Менсон, Альберт і Хедоурі, 1997).

Дещо по-іншому розглядають категорію «ефективність» економісти А. Шеремет, Р. Сайфулін. Під ефективністю вони розуміють складну категорію, що безпосередньо пов'язана з результативністю роботи конкретного суб'єкта господарювання, та може бути визначена через оцінку показників рентабельності капіталу, ресурсів (витрат) або продукції (виробництва) (Шеремет и Сайфулин, 1997). Поняття результативності у них ототожнюється лише зі ступенем ділової активності підприємства і за своїм змістом є складовою ефективності його діяльності.

Англійські економісти Е. Дж. Долан та П. Друкер певним чином ототожнюють та взаємопов'язують досліджувані категорії «ефективність» та «результативність». На їхній погляд, у своєму поєднанні отримана категорія дасть змогу охарактеризувати рівень досягнення підприємством встановлених цілей з найменшими витратами ресурсів та з урахуванням впливу внутрішнього і зовнішнього середовища. При цьому зазначені економісти трактують поняття ефективності як об'єктивність та правильність вибору цілі, що може бути досягнута з ресурсами, які є у наявності в конкретного суб'єкта господарювання (Друкер, 2003; Экономикс..., 1994).

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що категорія результативності є важливою складовою визначення рівня ефективності господарської діяльності в умовах окремого товаровиробника і дає змогу оцінити результати використання різних ресурсів, що є у розпорядженні такого підприємства. Ефективність як категорія ширша допомагає ще й порівняти отриманий результат із затратами ресурсів, які його забезпечили.

Класифікація показників ефективності передбачає порівняння різних складових, які характеризують результат (ефект) того чи іншого виробничого процесу (господарської діяльності), із затратами певних видів ресурсів, задіяних у рамках такої господарської діяльності.

У нормативних та облікових документах до найбільш поширених показників, що ха-

рактизують результат діяльності, належать: чистий дохід (виручка), валовий прибуток, валова продукція, товарна продукція, чистий прибуток. Саме на основі цих характеристик відбувається розрахунок системи показників ефективності та результативності виробничо-господарської діяльності.

На рівні аграрного підприємства ефективність може набувати різних форм прояву, хоча у вітчизняних наукових літературних джерелах найчастіше досліджують лише економічну ефективність за одночасного розгляду тих чи інших її видів. В окремих дослідженнях, крім класичного виділення економічної ефективності, виокремлюють і соціальну ефективність, а Ю. Лопатинський і Т. Шкабара (2005), окрім того, обґрунтовують необхідність самостійного розгляду й екологічної ефективності.

З урахуванням специфіки агропромислового виробництва В. Андрійчук розрізняє такі види ефективності: технологічну (здебільшого виражається у натуральному вигляді та характеризує безпосередні виробничі процеси, що передбачають взаємодію факторів виробництва, а також продуктивність живих організмів, яких використовують у сільськогосподарському виробництві); економічну (має вартісне вираження і у грошовій формі оцінює співвідношення між отриманим результатом виробництва (дохід, виручка) та вартістю ресурсів, спожитих у процесі такого виробництва (собівартість); соціальну (залежить від економічної ефективності та проявляється через зростання соціального захисту працівників та оточуючого населення шляхом підвищення заробітної плати, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідації важкої фізичної праці, зростання соціальних гарантій, підтримки культурної та соціальної інфраструктури конкретних територіальних громад) та екологічну (визначається на основі впливу процесу виробництва на стан навколишнього природного середовища (Андрійчук, 2002а).

Процес формування ефективності та основні форми її прояву згідно з наведеною класифікацією можна відобразити за допомогою рисунка.

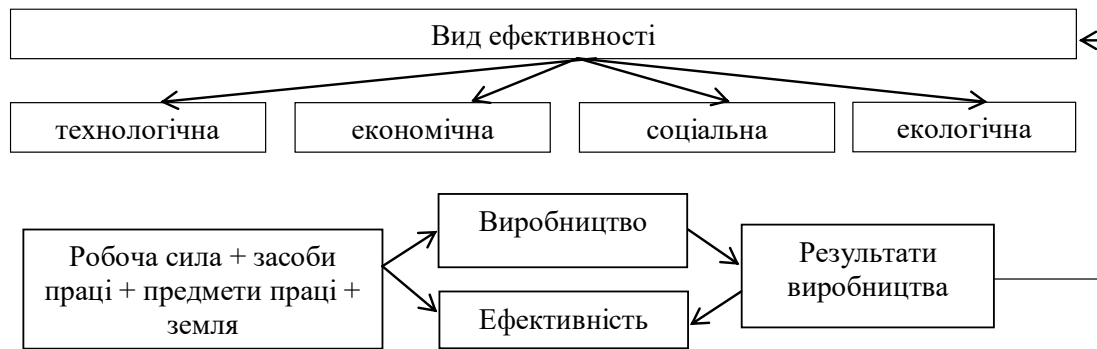

Рис. Формування ефективності та основні форми її вияву і взаємозв'язок на рівні підприємства (Андрійчук, 2002а).

На рисунку показано взаємозв'язок між окремими формами ефективності. Для його розкриття насамперед зазначимо, що основою формування соціальної ефективності є економічна ефективність. Адже лише створений в процесі економічної діяльності економічний ефект є джерелом задоволення всього спектра соціальних потреб населення. Тому об'єктивно існує така залежність: чим вища економічна ефективність, тим, за однакових інших умов, буде вищою соціальна ефективність, і навпаки. Водночас між цими видами ефективності існує і зворотний зв'язок: із підвищенням соціальної ефективності зростає продуктивність праці працівників, а отже, й економічна ефективність виробництва, тобто тут має місце дія мультиплікативного важеля.

Викладені теоретичні підходи до трактування категорії «економічна ефективність» як складової ефективності вимагають відповідної сукупності методів дослідження їхнього рівня. Практична цінність системи методів щодо визначення рівня економічної ефективності полягає у наданні можливості визначати рівень віддачі використаних ресурсів у процесі діяльності та факторів, які впливають на нього, з метою моделювання і прогнозування економічних явищ та процесів, що у свою чергу дає змогу розробляти обґрунтовані управлінські рішення.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Результати проведених досліджень підтверджують правильність прийнятої гіпотези щодо того, як економічна категорія «ефективність» характеризує рівень віддачі від використання певних ресурсів або виконання певних дій, що має позитивний характер. У такому контексті ефективність можна розцінювати як окремий випадок результативності, бо результат господарської діяльності може мати і негативний аспект, а тоді про ефективність говорити немає підстав.

У процесі наукового опрацювання теоретико-методологічних аспектів формування і розуміння сутності ефективності та визначення поняття «ефективність виробництва» встановлено, що ефективність сільськогосподарського виробництва загалом вписується в загальну концепцію розуміння сутності цієї категорії, хоча має певні особливості, об'єктивно пов'язані із залежністю галузі від природних умов. Подальше наукове опрацювання спрямуватиметься на вивчення методичних підходів до визначення ефективності об'єктів агробізнесу та повинно передбачити їхню прикладну апробацію.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Андрійчук, В. Г. 2002а. *Економіка аграрних підприємств*. Київ: КНЕУ.
 Андрійчук, В. Г. 2002б. *Ціна як інструмент аналізу, оцінки і прогнозу економічних та виробничих параметрів розвитку підприємства*. *Економіка АПК*, 3, с. 22–29.

- Блауг, М. 2004. *Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют*. Москва: Вопросы экономики.
- Бухалков, М. И. 2000. *Внутрифирменное планирование*. Москва: ИНФРА-М.
- Выварец, А. Д. 2015. *Экономика предприятия*. Москва: Юнити-Дана.
- Дем'яненко, М. Я., 2013. *Фінансове забезпечення стратегічного розвитку сільського господарства України. Стратегія розвитку економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, 16-17 жовт. 2012 р. Київ: ННЦ «ІАЕ».*
- Друкер, П. 2003. *Эффективное управление. Экономические задания и оптимальные решения*. Москва: ФАИР-ПРЕСС.
- Экономикс: англо-русский словарь, 1994. Москва: Лазурь.*
- Економічний енциклопедичний словник, 2005. Львів: Світ. Т. 1.*
- Железняк, А., 2016. *Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу малого бізнесу в сільському господарстві. Аграрна економіка, 9 (3–4), с. 104–108.*
- Кісіль, М. І., 2001. *Критерії і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі. Економіка АПК, 8, с. 59–64.*
- Лопатинський, Ю. М. та Шкабара, Т. Л., 2005. *Формування якості аграрної продукції в нових умовах господарювання. Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої агропромислової продукції: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. Суми.*
- Мескон, М., Альберт, М. и Хедоури, Ф. 1997. *Основы менеджмента (Management)*. Москва: Дело.
- Мазур, И. И., Шапиро, В. Д. и Ольдерогге, Н. Г. 2004. *Управление проектами*. Москва: Омега-Л.
- Макаренко, П. М. та Сиченко О. О. 2007. *Ринок зерна і регіональне зерновиробництво*. Дніпропетровськ: Герда.
- Месель-Веселяк, В. Я., 2008. *Ціновий механізм забезпечення зростання виробництва зерна в Україні (удосконалення науково-методичних підходів)*. Економіка АПК, 8, с. 48–52.
- Мікловда, В. П., Бритченко, І. Г., Кубіній, Н. Ю. та Дідович, Ю. О. 2013. *Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення*. Полтава.
- Пасхавер, Б. Й., Шубравська, О. В., Молдаван, Л. В. та ін. *Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку, 2009. Київ: Ін-т екон. та прогнозув.*
- Пасхавер, Б. Й., 2013. *Аграрний сегмент національного багатства. Економіка України, 1, с. 50–58.*
- Саблук, П. Т., Білорус, О. Г. та Власов, В. І. 2008. *Глобалізація і продовольство*. Київ: ННЦ ІАЕ.
- Саблук, П. Т. 2004. *Зернові колізії, або чому й донині на цьому важливому сегменті продовольчого ринку не простежується чітка цінова політика. Зерно і хліб, 2, с. 4–5.*
- Стадницька, Л., 2015. *Теорія і практика ефективності функціонування молокопереробних підприємств. Аграрна економіка, 8 (1–2), с. 71–76.*
- Тарасенко, Г. С. 1991. *Эффективность сельскохозяйственного производства*. Київ: Изд-во УСХА.
- Шафронов, А. Д., 2003. *Новый подход к эффективности производства. Экономист, 4, с. 82–87.*
- Шеремет, А. Д. 2011. *Применение функционально-стоимостного анализа в решении управленческих задач*. Москва: Инфра-М.

Шеремет, А. Д. и Сайфулин, Р. С. 1997. Финансы предприятий. Москва: Инфра-М.

Шпичак, О. М. та Боднар, О. В., 2013. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. Економіка АПК, 10, с. 5–15.

Шпичак, О. М. та Боднар, О. В., 2015. Енергетичний підхід щодо оцінки трансформацій в сільському господарстві через призму фізіократичних поглядів у контексті інноваційних процесів. Економіка АПК, 10, с. 5–16.

Шпичак, О. М., 2015. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання. Економіка АПК, 6, с. 85–95.

Стаття надійшла 04.05.2018.

